

ทวารวดี : มิติทางความเชื่อและศาสนา

Dvaravati : Belief and Religious Dimension

มานพ นักการเขียน* บานชื่น นักการเขียน*
Manop Nakkarnrian* Banchuen Nakkarnrian*
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย*
Mahamakut Buddhist University Sirindhornvidyalaya Campus*

บทคัดย่อ

ทวารวดีเป็นอาณาจักรโบราณในดินแดนประเทศไทยก่อนสมัยสุโขทัย มีความหมายว่า เป็นปากประตูทางการค้า และเป็นชื่อเมืองของพระกฤษณะในมหากาพย์มหาภารตยุทธ กำหนดอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16 เมืองที่เชื่อว่าเป็นศูนย์กลางมี 3 แห่ง คือ เมืองโบราณนครปฐม เมืองโบราณอุทอง และเมืองโบราณศรีเทพ คนในอาณาจักรแห่งนี้ นับถือวิญญาณนิยม เหมือนคนทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศาสนาพราหมณ์ พระพุทธศาสนาเถรวาท และมหายาน โดยที่ศิลปกรรมในทางพระพุทธศาสนาในระยะแรกเหมือนกับต้นแบบคือ ศิลปะคุปตะของอินเดีย ต่อมาได้พัฒนามาเป็นแบบแผนของทวารวดีเองอย่างแท้จริงในราวพุทธศตวรรษที่ 13-15

คำสำคัญ: ทวารวดี, ปากประตูทางการค้า, เมืองโบราณ.

Abstract

Dvaravati was an ancient kingdom in Thailand before the Sukhothai period. This kingdom meant as a commercial door and was the name of the city of Lord Krishna in the Epic Mahabharata. The age limit was between the 12th and 16th Buddhist centuries. The city believed to be the center had 3 places, namely the ancient city of Nakhon Pathom, U Thong ancient city and the ancient city of Si Thep. People in this kingdom worshipped Animism like people in Southeast Asia, Brahmanism, Theravada and Mahayana Buddhism. The art of Buddhism in the early stages was the same as the prototypes of India's Gupta art. It, later, evolved into a true pattern of Dvaravati itself around the 13th-15th Buddhist century.

Keywords: Dvaravati, Commercial Door, The Ancient City.

บทนำ

คำว่า “ทวารวดี” เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า ประกอบด้วยประตู ซึ่งอาจหมายถึง เมืองท่า เป็นปากประตูทางการค้า ชุมทางการค้า และคำว่า “ทวารวดี” อาจเทียบได้กับ “ทวารกา” ซึ่งเป็นเมืองของพระกฤษณะในมหากาพย์อินเดียเรื่องมหาภารตยุทธ (ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562 : 25)

คำว่า “ทวารวดี” เป็นข้อสันนิษฐานมาจากคำว่า “โถ-โล-โป-ตี” (To-Lo-po-ti) ซึ่งปรากฏในบันทึกการเดินทางของพระภิกษุเหี้ยนจั้ง ที่เดินทางจากจีนไปสืบพระพุทธศาสนาในอินเดียทางบก ในพ.ศ. 1172 และเดินทางกลับจีนในพ.ศ. 1188 ในบันทึกการเดินทางนี้ได้กล่าวถึงชื่ออาณาจักรโถโลโปตีด้วย ซึ่งนักวิชาการเชื่อว่า คำว่า “โถโลโปตี” ตรงกับภาษาสันสกฤตคือทวารวดี เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของศรีเกษตร ใน

ประเทศพม่า และตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอีสานปุระ ในประเทศกัมพูชา อาณาจักรทวารวดีนี้ตั้งอยู่ในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน

ในบันทึกอีกชิ้นหนึ่ง ได้แก่ บันทึกของพระภิกษุอี้จิง ผู้ที่เดินทางจากจีนไปสืบทอดพระพุทธศาสนาในอินเดีย โดยทางทะเล ระหว่าง พ.ศ. 1214-1218 ท่านออกเดินทางจากเมืองกวางตุ้ง ในบันทึกกล่าวถึงเมืองท่าและอาณาจักรตามชายฝั่งทะเลที่ท่านได้เดินทางผ่าน ที่ปรากฏชื่อได้แก่ หลินยี ฟูนัน ทวารวดี ลังเจียชู ศรีวิชัย และโมโลยู (ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562 : 92)

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นกลุ่มบุคคลแรกที่กำหนดเรียกชื่อดินแดนที่เมืองโบราณเหล่านี้ตั้งอยู่ รวมทั้งงานศิลปกรรมที่พบมากมาย โดยเฉพาะในบริเวณลุ่มน้ำแม่น้ำเจ้าพระยานั้นว่าทวารวดี โดยใช้เหตุผลของตำแหน่งที่ตั้งอาณาจักรและอายุตามบันทึกของจีน กับอายุของงานศิลปกรรมที่ตรงกัน อาณาจักรทวารวดีจึงกลายเป็นอาณาจักรแรกในดินแดนไทย กำหนดอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12 ลงมาถึงพุทธศตวรรษที่ 16

บทความนี้ ศึกษาทวารวดี ในมิติทางความเชื่อและศาสนา โดยเชื่อมโยงกับประเด็นต่าง ๆ คือ เมืองที่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี ความเชื่อดั้งเดิมของคนในอาณาจักรทวารวดี ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรทวารวดี และพระพุทธศาสนาในอาณาจักรทวารวดี

เมืองที่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี

เมืองโบราณในสมัยทวารวดีเท่าที่พบแล้ว มีจำนวนประมาณ 107 เมืองในทุกภูมิภาคของประเทศไทย โดยมีประมาณ 70 เมืองอยู่ในเขตที่ราบลุ่มภาคกลางตามแม่น้ำเจ้าพระยาและภาคตะวันออก ส่วนที่เหลือจะอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ 30 เมือง นอกนั้น อยู่ในเขตภาคเหนือและภาคใต้ ภาคละ 1-2 เมือง (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี, 2541 : 117-120) แต่เมืองที่เชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดีจากหลักฐานทางโบราณคดี ทั้งจากด้านที่ตั้ง ขนาดของเมือง ศาสนสถาน โบราณวัตถุ และการติดต่อกับโลกภายนอก มี 3 แห่ง คือ

1. เมืองโบราณอู่ทอง

เมืองอู่ทองเป็นเมืองโบราณที่สำคัญที่มีความเก่าแก่ยิ่งกว่าเมืองโบราณสมัยทวารวดีอื่น ๆ เป็นเมืองท่าโบราณที่สำคัญ และเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของอาณาจักรทวารวดี และยังได้พบอิทธิพลของพระพุทธศานาหายานจากศูนย์กลางพระพุทธศาสนาในอาณาจักรศรีวิชัยได้แผ่เข้ามาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-16 เนื่องจากได้พบประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์ในคติมหายานหลายองค์

เมืองโบราณอู่ทองตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจรเข้สามพัน ตำบลท่าพระยาจักร อำเภ่อู่ทอง ห่างจากที่ตั้งจังหวัดสุพรรณบุรีไปประมาณ 30 กิโลเมตร ภายในตัวเมืองโบราณอู่ทองและนอกเมือง พบโคกเนินดินตั้งอยู่เป็นหย่อม ๆ จำนวนไม่น้อยกว่า 20 แห่ง โคกเนินดินเหล่านี้เป็นที่ตั้งของสถูปเจดีย์โบราณ (สมศักดิ์ รัตนกุล, 2509)

เมืองโบราณอู่ทองมีร่องรอยการติดต่อกับอินเดียตั้งแต่ช่วงยุคเหล็กตอนปลายหรือสมัยราชวงศ์โมริยะ-คุงคะ ในพุทธศตวรรษที่ 3 - 5 และเจริญสืบต่อมาจนกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญในสมัยอินโด-โรมัน ในพุทธศตวรรษที่ 5 - 9 จนถึงสมัยคุปตะ ในพุทธศตวรรษที่ 9- 11 และสมัยหลังคุปตะ ในพุทธศตวรรษที่ 12 - 13 โดยมีหลักฐานทางโบราณวัตถุสำคัญที่สนับสนุนคือ ลูกปัดชนิดต่าง ๆ มีทั้งที่ทำด้วยหิน แก้ว และที่เป็น

ทองคำปัดด้วย และเหรียญกษาปณ์ของโรมัน ซึ่งเป็นเหรียญทองแดงของจักรพรรดิวิคโตรินุสแห่งราชอาณาจักรโรมันตะวันตก (พ.ศ. 811-813) (ผาสุก อินทรารุช, 2542 : 102-106)

พระนามของกษัตริย์ คือ พระเจ้าหรรษะวรมัน ซึ่งศาสตราจารย์ฌอง บวสเชอลิเยร์ (Jean Boisselier) ชาวฝรั่งเศส ได้สันนิษฐานว่า อาจเป็นพระนามของกษัตริย์ทวารวดีพระองค์แรกที่รู้จัก ซึ่งได้จากหลักฐานที่สำคัญคือ จารึกบนแผ่นทองแดงอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า เมืองอุทองน่าจะเคยเป็นเมืองหลวงอย่างน้อยก็ระยะเวลาหนึ่ง นอกจากนี้ ยังพบเหรียญที่มีจารึก “ศรียทวารวดี ศุวรปุณยะ” อีกหลายเหรียญ

2. เมืองโบราณนครปฐม

เมืองนครปฐมเป็นเมืองโบราณสำคัญในสมัยสมัยทวารวดี เป็นศูนย์กลางและเมืองท่าสำคัญของอาณาจักรทวารวดีในยุคหลัง คือราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ด้วยเหตุที่สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่อยู่ไม่ไกลจากชายฝั่งทะเลอ่าวไทยโบราณ และมีการขุดคูเมืองและคูคลองต่าง ๆ ที่มีขนาดกว้างมากเป็นพิเศษ ทำให้เรือสินค้าสามารถเข้ามาติดต่อค้าขายภายในเมืองได้อย่างสะดวก (สฤชดีพงษ์ ชุนทรง, 2559 : 224)

เมืองโบราณนครปฐมเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาในยุคหลัง ดังที่ได้พบหลักฐานด้านศิลปกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาจำนวนมาก เช่น เจดีย์องค์เดิมของพระปฐมเจดีย์ เจดีย์พระประโทณ เจดีย์จุลประโทณ เจดีย์วัดพระเมรุ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบประติมากรรมสำคัญขนาดใหญ่เป็นจำนวนมาก เช่น พระพุทธรูป ศิลารธรรมจักรจำนวนมาก ประมาณ 30 กว้าง บางวงมีศิลารูปวงกลมรอบประกอบอยู่ เป็นต้น ซึ่งได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนาสมัยคุปตะและหลังคุปตะของอินเดีย โดยที่ช่วงเวลาที่รุ่งเรืองที่สุดของชุมชนภายในเมืองจะอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-14 ในขณะที่เมืองโบราณอุทองน่าจะมีบทบาทเป็นศูนย์กลางและเมืองท่าสำคัญในยุคแรก ราวพุทธศตวรรษที่ 9-13

เมืองโบราณนครปฐมตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง มีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่านตัวเมืองทางด้านตะวันออก ตัวเมืองมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าค่อนข้างมน มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ตัวเมืองมีขนาดใหญ่ มีเนื้อที่ประมาณ 2,158 ตารางกิโลเมตร (ผาสุก อินทรารุช, 2542 : 101-102) ด้วยเหตุที่พระปฐมเจดีย์เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับความสนใจจากรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา บริเวณนี้จึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนตั้งแต่บัดนั้นจนถึงปัจจุบันนี้ เดิมจึงเชื่อกันว่า ศูนย์กลางของเมืองเก่าอยู่ที่พระปฐมเจดีย์ จนกระทั่งได้มีการค้นคว้ากันอย่างจริงจัง จึงได้ทราบว่า ศูนย์กลางเมืองเก่าที่มีคูน้ำล้อมรอบนั้นตั้งอยู่ถัดออกจากพระปฐมเจดีย์ไปทางทิศตะวันออกเกือบ 2 กิโลเมตร ปัจจุบันนี้ เมืองโบราณนครปฐมอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม มีอาณาบริเวณกว้างขวาง ครอบคลุมเขตการปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายพื้นที่ เช่น เทศบาลนครนครปฐม เทศบาลตำบลธรรมศาลา องค์การบริหารส่วนตำบลพระประโทณ องค์การบริหารส่วนตำบลสนามจันทร์ เป็นต้น นักวิชาการ 2 คน ได้ค้นหาร่องรอยของเมืองเก่าในระยะเวลาไล่เลี่ยกันในช่วงพ.ศ. 2508-2509 คือ ฌอง บวสเชอลิเยร์ (Jean Boisselier) ชาวฝรั่งเศส ได้เข้ามาสำรวจในประเทศไทย ระหว่างวันที่ 28 กรกฎาคม - 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2508 ได้สังเกตจากแผนที่ทหาร จึงได้พบร่องรอยเมืองโบราณที่มีเจดีย์พระประโทณเป็นศูนย์กลาง เมืองโบราณแห่งนี้ มีขนาดกว้าง 2,000 เมตร ยาว 3,700 เมตร ในพ.ศ. 2509 ศรีสักดิ์ วัลลิโกดม ได้ศึกษาภาพถ่ายทางอากาศ พบร่องรอยคูน้ำของเมืองโบราณที่มีขนาดกว้าง 2,000 เมตร ยาว 3,600 เมตร มีเจดีย์พระประโทณตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางเมือง เมื่อสำรวจจากภาคสนาม ก็ได้พบโบราณสถานจำนวนมากซึ่งส่วนใหญ่ถูกทำลายไปแล้ว ทั้งยังได้พบคูคลองและชุมชนโบราณที่มีความสัมพันธ์กับเมืองด้วย (สฤชดีพงษ์ ชุนทรง, 2559 : หน้า 16-19)

ในเมืองโบราณนครปฐม ได้มีการค้นพบเหรียญเงิน 2 เหรียญ มีจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13 จากเมืองนครปฐมโบราณ ใน พ.ศ. 2486 ได้ฐานเจดีย์ร้าง มีข้อความว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” ซึ่งแปลได้ว่า “บุญกุศลของพระราชแห่งศรีทวารวดี หรือ บุญของผู้เป็นเจ้าของแห่งศรีทวารวดี หรือ พระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ” ด้วยเช่นกัน

3. เมืองโบราณศรีเทพ

เมืองโบราณศรีเทพน่าจะมีความเป็นไปได้ในการเป็นราชธานีของทวารวดี “ทวารวดี” ได้ชื่อจาก “ทวารกา” เมืองที่สถาปนาโดยพระกฤษณะในอินเดีย ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของแคว้น กุชราต เมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นแห่งเดียวที่พบว่า ได้มีการสร้างประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์คือเทวรูปพระกฤษณะ ผู้เป็นอวตารปางที่ 8 ของพระวิษณุ ในศาสนาพราหมณ์ นิกายไวษณพ ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9-14

เมืองโบราณศรีเทพนี้ เป็นหนึ่งในเมืองโบราณรุ่นแรกที่มีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชาวอินเดียในสมัยคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) และสมัยหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 12-13) จากหลักฐานด้านโบราณวัตถุและโบราณสถาน นำไปสู่ข้อสรุปได้ว่า ในช่วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16 นั้น วัฒนธรรมทวารวดีได้เจริญรุ่งเรือง เนื่องจากได้พบพระพุทธรูปแบบทวารวดี ธรรมจักรศิลาที่มีจารึกคากา เย ธมมา เป็นภาษาบาลี และที่สำคัญได้พบโบราณสถานขนาดใหญ่คือเขาค้างใน ซึ่งมีการขุดแต่งลอยตัวแล้ว ใน พ.ศ. 2531-2532

เมืองโบราณศรีเทพตั้งอยู่บนขอบด้านตะวันตกของที่ราบสูงโคราช โดยมีลำน้ำไหลผ่าน 2 สาย คือ แม่น้ำป่าสักและลำน้ำเหียง ลักษณะผังเมืองเป็นเมืองแฝด ประกอบด้วยเมืองในและเมืองนอก เมืองทั้ง 2 มีพื้นที่รวมกันราว 2,889 ไร่หรือประมาณ 4.7 ตารางกิโลเมตร ล้อมรอบด้วยคูน้ำคันดิน มีช่องทางเข้าออกจำนวน 8 ช่องทาง ภายในเขตเมืองใน มีโบราณสถานที่สำคัญ 3 แห่ง คือ ปราสาทศรีเทพ ปราสาท 2 พี่น้อง และเขาค้างใน ทางเขตเมืองนอก มีโบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่ เขาค้างนอก ปราสาทฤๅษี เขาค้างเกาะแก้ว และถ้ำเขามอรัตน (ผาสุก อินทราวุธ, 2542 : 113)

แต่เดิม มักใช้จำนวนของการพบเหรียญเงินที่มีจารึกกล่าวถึง “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” เป็นตัวกำหนดว่า หากพบมากที่เมืองใด ทำให้สันนิษฐานได้ว่า เมืองนั้นน่าจะเป็นศูนย์กลาง แต่การใช้จำนวนเหรียญที่พบ ไม่น่าจะใช้เป็นเกณฑ์หลักในการพิจารณาเรื่องความเป็นศูนย์กลางได้ เพราะเหรียญเงินมีขนาดเล็ก เป็นสิ่งที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนและพบกระจายอยู่ทั่วไปในแหล่งอารยธรรมทวารวดี ดังนั้น ความสำคัญของการตีความควรใช้หลักฐานในด้านที่ตั้ง ขนาดของเมือง ที่สำคัญคือ ศาสนสถานและโบราณวัตถุที่พบ และการติดต่อกับโลกภายนอก เป็นสิ่งสำคัญในการตีความเรื่องศูนย์กลางของอาณาจักร (ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562 : 91)

ดังนั้น เมื่อไม่มีการค้นพบเหรียญเงินที่มีจารึกว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” ในเมืองโบราณศรีเทพเหมือนกับแหล่งโบราณคดีภาคกลางตอนล่างนั้น จึงทำให้เป็นข้อสนับสนุนได้ว่า พระเจ้ากรุงทวารวดีไม่ได้ประทับอยู่ในเมืองเหล่านั้น แต่ได้ทรงสร้างปุษนิยสถานไว้ในเมืองต่าง ๆ นอกราชธานีของพระองค์ (<<https://www.matichon.co.th/prachachuen/prachachuen-scoop/news>> (สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2563)

กษัตริย์ที่ปกครองเมืองโบราณศรีเทพ ซึ่งได้หลักฐานจากศิลาจารึกที่บ้านวังไผ่ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งจารึกด้วยอักษรปัลลวะ เป็นภาษาสันสกฤต คือพระเจ้าปฤถิวินทรวรมัน เนื้อความในจารึกนั้น เป็น

การประกาศเกียรติคุณของพระองค์ว่าทรงเป็นผู้มีคุณธรรมแผ่ไปในทุกทิศและเป็นผู้มีอำนาจ อันเป็นที่เกรงกลัวของศัตรูใกล้เคียงทั้งหลาย (กรมศิลปากร, 2529 : 139-143)

สรุปได้ว่า เมืองโบราณอุทองน่าจะมีบทบาทเป็นศูนย์กลางและเมืองท่าสำคัญในยุคแรก ในราวพุทธศตวรรษที่ 9-13 เมืองโบราณนครปฐมเป็นศูนย์กลางและเมืองท่าสำคัญของอาณาจักรทวารวดีในยุคหลัง คือราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ทั้ง 2 เมืองนี้ ได้พบเหรียญเงิน มีข้อความว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุณณะ” ซึ่งแปลได้ว่า “บุญกุศลของพระราชแห่งศรีทวารวดี หรือ บุญของผู้เป็นเจ้าของศรีทวารวดี หรือ พระเจ้าศรีทวารวดีผู้มี บุญอันประเสริฐ” ส่วนเมืองโบราณศรีเทพน่าจะมีความเป็นไปได้ในการเป็นราชธานีของทวารวดี เพราะคำว่า “ทวารวดี” ได้ชื่อจาก “ทวารกา” เมืองที่สถาปนาโดยพระกฤษณะในอินเดีย ไม่ได้มีการค้นพบเหรียญเงินที่มีจารึกว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุณณะ”

เมื่อพิจารณาในประเด็นระบบกษัตริย์ พบว่า เมืองโบราณอุทอง มีกษัตริย์ คือ พระเจ้าธรรมะวรมัน เข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นพระนามของกษัตริย์ทวารวดีพระองค์แรกที่รู้จัก ซึ่งได้จากหลักฐานที่สำคัญคือ จารึกบนแผ่นทองแดงอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ส่วนที่เมืองโบราณศรีเทพ มีกษัตริย์ที่ปกครองคือพระเจ้าปฤถิวินทรวรมัน ส่วนเมืองโบราณนครปฐม ไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับพระนามกษัตริย์ที่ปกครองแต่อย่างใด

ความเชื่อดั้งเดิมของคนในอาณาจักรทวารวดี

กลุ่มชนในอาณาจักรทวารวดีนับถือทั้งวิญญานนิยม ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม พระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายาน แต่จากหลักฐานรูปเคารพและจารึกพบว่า ส่วนใหญ่สร้างขึ้นในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มหายานและศาสนาพราหมณ์มีเพียงเล็กน้อยเป็นส่วนประกอบเท่านั้น โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์จะพบอยู่เป็นแหล่ง ๆ หรือปะปนอยู่บางแหล่ง (ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562 : 100-101)

ในส่วนการนับถือวิญญานนิยม ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม คนในอาณาจักรทวารวดีมีความเชื่อดั้งเดิมเหมือนคนพื้นเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ มีความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาน ชีวิตหลังความตาย การนับถือต้นไม้ ก้อนหิน แ่งหิน ภูเขา ว่ามีฤทธิ์อำนาจ บนพื้นฐานความเชื่อนี้นำไปสู่การนับถือวิญญานของบรรพบุรุษที่ตายแล้ว ดังปรากฏในการขุดค้นของนักโบราณคดี พบว่า มีการเตรียมวัตถุศิลาฤกษ์ที่ฐานเจดีย์จุลประโทน ประกอบด้วยแผ่นอิฐมีลวดลายพันธุ์พฤกษาแบบแปลกหลายแผ่น ประดับด้วยทองคำเปลว มีแผ่นทองและแก้ว ผลึกขนาดเล็ก แผ่นแก้วระบายสี แผ่นสำริดวางรวมอยู่ด้วยกันตรงกลางเจดีย์ พร้อมกระดุก 2-3 ชิ้น เศษกระดองเต่าขนาดใหญ่อยู่ต่ำลงไป (ดร.ธิดา สาระยา, 2545 : 20) และมีความเชื่อว่า มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่จะดลบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ชีวิตพืชผลของตน

ส่วนหลักฐานสำคัญที่แสดงว่า คนในอาณาจักรทวารวดีมีความเชื่อเรื่องการสะเดาะเคราะห์ คือ มีการค้นพบตุ๊กตาดินเผาประเภทตุ๊กตาเสียบาลจำนวนมาก มีทั้งที่เป็นเพศชายและเพศหญิง ซึ่งส่วนศีรษะจะขาดหายไป ในกลุ่มตุ๊กตาเสียบาลนี้ รูปแบบที่พบมากคือประติมากรรมดินเผารูปคนงูสิง (ผาสุก อินทราวุธ, 2542 : 172) ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่า เป็นตุ๊กตาที่สร้างขึ้นจากความเชื่อว่า ทำขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนให้รับเคราะห์แทนคน เป็นเคล็ดว่าตุ๊กตาได้รับเคราะห์แทนไปแล้ว คนจะได้ไม่เป็นอะไร ตุ๊กตาเสียบาลจึงมักทำขึ้นเมื่อมีคนเจ็บป่วย ไม่สบาย คนท้องแก่ที่กำลังจะคลอดลูก คนถูกคุณไสย ของขลังต่าง ๆ

สรุปได้ว่า คนในอาณาจักรทวารวดีมีความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาน เหมือนคนพื้นเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีการค้นพบตุ๊กตาดินเผาประเภทตุ๊กตาเสียบาลจำนวนมาก มีทั้งที่เป็นเพศชายและเพศหญิง ซึ่งส่วนศีรษะจะขาดหายไป ในกลุ่มตุ๊กตาเสียบาลนี้ รูปแบบที่พบมากคือประติมากรรมดินเผารูปคนงูสิง

เป็นการทำขึ้นเพื่อให้ตัวแทนรับเคราะห์แทนคน เป็นเคล็ดว่าตุ๊กตารับเคราะห์แทนไปแล้ว คนจะได้ไม่เป็นอะไรนั่นเอง

ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรทวารวดี

1. เมืองโบราณอู่ทอง

ในเขตเมืองโบราณอู่ทอง ได้พบประติมากรรมส่วนใหญ่เป็นศิวลึงค์ 3 แบบ คือ แบบแรก เป็นศิวลึงค์ที่มีรูปแบบใกล้เคียงกับธรรมชาติ แบบที่ 2 เป็นศิวลึงค์ที่มีรูปพระอิศวรประดับอยู่ด้วย และแบบที่ 3 เป็นศิวลึงค์ที่เป็นสัญลักษณ์ของตรีมูรติ ได้แก่ ศิวลึงค์ที่มีสัญลักษณ์ของเทพเจ้าสูงสุดทั้ง 3 องค์ในศาสนาพราหมณ์ปรากฏอยู่ โดยส่วนฐานล่างสุด เป็น 4 เหลี่ยม หมายถึง พระพรหม เรียกว่า พรหมภาค ส่วนกลางเป็น 8 เหลี่ยม หมายถึง พระนารายณ์ เรียกว่า วิษณุภาค และส่วนยอดเป็นทรงกลม หมายถึงพระอิศวร เรียกว่า รุทรมภาค (ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562 : 301-302)

จากการค้นพบประติมากรรมศิวลึงค์ดังกล่าวในเขตเมืองโบราณอู่ทอง จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกาย

2. เมืองโบราณนครปฐม

ในเขตเมืองโบราณนครปฐม มีการพบหลักฐานศิลปกรรมของศาสนาพราหมณ์ปะปนร่วมกันกับประติมากรรมในพระพุทธศาสนา แต่มีจำนวนไม่มากนัก เช่น รูปเคารพพระนารายณ์สวมหมวกทรงกระบอก ศิวลึงค์ เป็นต้น ทั้งนี้ อาจแสดงให้เห็นว่า มีกลุ่มคนที่นับถือศาสนาพราหมณ์ทั้งที่เป็นไศวนิกายและไวษณพนิกายอาศัยอยู่ร่วมกับผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา และอีกประการหนึ่งคือ ศาสนาพราหมณ์อาจมีบทบาทควบคุมสถาบันกษัตริย์และพิธีกรรมบางอย่างของชาวบ้าน เช่นเดียวกับความเชื่อในปัจจุบัน ที่แม้จะนับถือพระพุทธศาสนา แต่ก็ยังมีการนับถือหรือทำพิธีกรรมที่เป็นของพราหมณ์ร่วมอยู่ด้วยเสมอ (ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562 : 108-109)

3. เมืองโบราณศรีเทพ

ที่เมืองโบราณศรีเทพ ได้มีการค้นพบประติมากรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นส่วนใหญ่ มีการค้นพบประติมากรรมในพระพุทธศาสนาหายานด้วย และยังมีมีการค้นพบประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์อีกเป็นจำนวนมาก ที่พบมาก ได้แก่ พระนารายณ์สี่กรสวมหมวกทรงกระบอก พระกฤษณะ ยกภูเขาโควรวรรณะ ซึ่งเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ และพระสุริยเทพ

จากการค้นพบประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า มีชุมชนชาวอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์ ไวษณพนิกาย ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเมืองโบราณศรีเทพในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9-11 ซึ่งตรงกับสมัยคุปตะของอินเดีย ถึงพุทธศตวรรษที่ 12-13 สมัยหลังคุปตะ และในช่วงเวลาเดียวกันนั้น ได้มีการตั้งถิ่นฐานของชาวอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์ในบริเวณอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย (ผาสุก อินทรารุ, 2542 : 113-114)

สรุปได้ว่า ในเขตเมืองโบราณอู่ทอง ได้พบประติมากรรมส่วนใหญ่เป็นศิวลึงค์ทั้ง 3 แบบ จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า เป็นศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกาย ในเขตเมืองโบราณนครปฐม มีการพบหลักฐานศิลปกรรมของศาสนาพราหมณ์ปะปนร่วมกันกับประติมากรรมในพระพุทธศาสนา เช่น รูปเคารพพระนารายณ์สวมหมวกทรงกระบอก ศิวลึงค์ เป็นต้น ทำให้แสดงให้เห็นว่า มีกลุ่มคนที่นับถือศาสนาพราหมณ์ทั้งที่เป็นไศวนิกายและไวษณพนิกายอาศัยอยู่ร่วมกับผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ในเขตเมืองโบราณศรีเทพ ได้มีการค้นพบประติมากรรม

ในศาสนาพราหมณ์อีกเป็นจำนวนมาก ที่พบมาก ได้แก่ พระนารายณ์สี่กรสามหมวกทรงกระบोक พระกฤษณะ ยกภูเขาโคววรรณะ ซึ่งเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ และพระสุริยเทพ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า มีชุมชนชาวอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์ ไชยณพนิกาย ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเมืองโบราณศรีเทพ

พระพุทธศาสนาในอาณาจักรทวารวดี

1. เมืองโบราณอู่ทอง

พื้นที่ภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยคือสุวรรณภูมิที่พระเจ้าอโศกมหาราชส่งพระสมณทูตมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 นั้น นักวิชาการหลายท่านยังคงยอมรับไม่ได้ เนื่องจากขาดหลักฐานทางด้านโบราณคดี จะมีแต่ร่องรอยการติดต่อค้าขายของคนซึ่งอาศัยในแถบแหล่งโบราณคดีกับชาวอินเดีย ตั้งแต่สมัยยุคเหล็กตอนปลายของอินเดีย ซึ่งตรงกับช่วงสมัยราชวงศ์โมริยะ ในพุทธศตวรรษที่ 3-4 และสืบต่อด้วยราชวงศ์คุงคะ ในพุทธศตวรรษที่ 4-5 ดังได้พบสินค้าที่มีแหล่งผลิตอยู่ในประเทศอินเดีย เป็นต้นว่า ลูกปัดหินอาเกต คาร์เนเลียนทั้งแบบเรียบและแบบลาย ภาชนะสำริดที่มีเปอร์เซ็นต์ของดีบุกสูงในแหล่งโบราณคดีดังกล่าว

หลักฐานทางด้านโบราณคดีที่เก่าแก่ที่สุด ซึ่งแสดงว่า พระพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชนพื้นเมืองในเมืองโบราณอู่ทอง เริ่มปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 หรือก่อนหน้านั้น คือหลักฐานด้านประติมากรรมดินเผาและปูนปั้นที่ใช้ประดับศาสนสถานประเภทสถูปและวิหาร ซึ่งมีหลายชิ้นที่สืบทอดรูปแบบมาจากศิลปะแบบอมราวดีตอนปลาย ในพุทธศตวรรษที่ 8-10 เช่น ประติมากรรมดินเผารูปพุทธสาวก 3 องค์ถือบาตร ห่มจีวรห่มคลุมตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี และประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพุทธรูปนาคปรกที่ประทับนั่งขัดพระบาทหลวม ๆ ตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี (ผาสุก อินทราวุธ, 2542 : 148-149)

ศิลปกรรมของพุทธศาสนานิกายมหายาน ซึ่งมีที่มาจากอินเดียสมัยราชวงศ์ปาละตอนต้นและอาณาจักรศรีวิชัย ดังได้พบว่าเจดีย์และวิหารหลายหลัง (เช่น หมายเลข 2, 3, 9, 15, 28) มีแผนผังคล้ายกับศิลปะปาละตอนต้นและศรีวิชัย (เชษฐ ติงสัญชลี, 2558 : 44-47 และ 56-57) โดยแผนผังที่โดดเด่นคือ การยกเก็จในแต่ละด้านของเจดีย์ในผังสี่เหลี่ยมและแปดเหลี่ยม หรือการประดับสถูปขนาดเล็กที่มุมเจดีย์ ที่เมืองโบราณอู่ทอง ยังมีประติมากรรมแบบศิลปะปาละและศรีวิชัยรวมทั้งศิลปะอินเดียภาคใต้หลายองค์ เช่น พระพุทธรูปสำริดจากเจดีย์หมายเลข 11 ซึ่งมีลักษณะเด่นคือประภามณฑลมีเปลวไฟ พระพิมพ์ดินดิบมีจารึกอักษรเทวนาครีและประติมากรรมสำริดรูปพระโพธิสัตว์อย่างน้อย 4 องค์

2. เมืองโบราณนครปฐม

ในเมืองโบราณนครปฐม ได้มีการพบธรรมจักรและกวางหมอบ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงปฐมเทศนาโปรดเบญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี โดยที่บนธรรมจักรและส่วนประกอบต่าง ๆ เช่น เสาฐานรองรับ ซี่ง ก่า มักพบจารึกคาถาต่าง ๆ โดยเฉพาะจารึกคาถา เย ธมมา อันเป็นหัวใจสำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งพระคาถาเต็ม ๆ ดังที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค คือ

เย ธมมา เหตุปภวา
 เตสํ เหตุํ ตถาคโต อาห
 เตสณจ โย นิโรโธ จ
 เอวํ วาที มหาสมโณติ ฯ
 คำแปล
 ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ

พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น

และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น

พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้ ฯ (วิ.ม. 4/60/73)

ประชากรชาวเมืองโบราณสมัยทวารวดีนิยมจารึกคาคา เย ธมฺมา ลงบนวัสดุต่าง ๆ แต่จารึกหลักธรรมคำสอนที่ลึกซึ้งนั้น ดูเหมือนจะนิยมจารึกไว้บนธรรมจักร โดยจะพบอยู่ตามเมืองโบราณสมัยทวารวดีในบริเวณภาคกลางเท่านั้น ในบริเวณเมืองโบราณนครปฐม จะพบธรรมจักรเป็นจำนวนมาก และธรรมจักรยังมีขนาดใหญ่กว่าที่พบในแหล่งอื่น ๆ เช่น ที่บริเวณพระปฐมเจดีย์ มีจารึกบนธรรมจักรศิลา (บริเวณส่วนต่าง ๆ ของธรรมจักรจำนวน 24 บรรทัด) จารึกด้วยตัวอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี ราวพุทธศตวรรษที่ 12 จารึกกล่าวถึงคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ข้อความในจารึก แปลได้ความโดยสรุปว่า “จักรคือพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ทรงแสดงไว้ 4 อย่าง (คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ทั้ง 4 อย่าง หมุนวนครบ 3 รอบ เป็นสังญาน กิจญาน กตญาน มีอาการ 12) (กรมศิลปากร, 2542 : 112)

ได้มีการค้นพบหลักฐานที่เป็นพระพุทธรูปในสมัยคุปตะและหลังสมัยคุปตะ ในราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 ที่พระปฐมเจดีย์ เป็นพระพุทธรูป ซึ่งครองจีวรห่มคลุม จีวรเป็นริ้วห่างบาง ๆ คล้ายคลื่น ลักษณะพระพักตร์ขมวดพระเกศา และพระเกตุมาลา ซึ่งขมวดเป็นมุ่นหรือเป็นตุ้ม

พุทธศาสนิกชนชาวทวารวดีไม่เพียงแต่จะสร้างประติมากรรมเลียนแบบงานประติมากรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาของชาวอินเดียเท่านั้น แต่ยังสามารถสร้างรูปแบบใหม่เพื่อให้สื่อความหมายตามความเข้าใจของชุมชนในอาณาจักรทวารวดี คือ ชาวทวารวดีได้สร้างพระพุทธรูปที่แสดงลักษณะเฉพาะของศิลปะทวารวดีอย่างแท้จริง เนื่องจากพบอยู่ในวัฒนธรรมทวารวดีเท่านั้น ในระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-15 ได้แก่ กลุ่มพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทแบบยุโรป พบที่วัดพระเมรุ เมืองนครปฐม เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่สลักจากหิน มีทั้งหมด 5 องค์ องค์หนึ่งประดิษฐานที่ลานประทักษิณด้านทิศใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์ อีกองค์หนึ่งประดิษฐานในพระอุโบสถ วัดพระปฐมเจดีย์ ส่วนองค์อื่น ๆ อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา และองค์ที่ 5 ประดิษฐานในโบสถ์น้อย ที่วัดหน้าพระเมรุ พระนครศรีอยุธยา เป็นงานในยุคที่รุ่งเรืองที่สุดของทวารวดี และพบอยู่บริเวณที่น่าจะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรหรือศูนย์กลางศิลปกรรมที่เมืองโบราณนครปฐม (ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562 : 230)

3. เมืองโบราณศรีเทพ

ในเมืองโบราณศรีเทพ ได้มีการค้นพบธรรมจักรขนาดใหญ่ และจารึกภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ซึ่งทำให้เห็นได้ว่า ศรีเทพเคยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายาน เขาคลังนอก ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองศรีเทพไปทางเหนือ ราว 2 ก.ม. เป็นสถูปที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเท่าที่มีการขุดค้นมา ในนั้น มีการค้นพบรูปปั้นพระอมิตาภพุทธเจ้า ซึ่งแสดงว่า เขาคลังนอกเป็นโบราณสถานที่สร้างโดยสาวกของนิกายมหายาน

ถ้ำบงยอดเขาดมอร์ตันเป็นสถานที่ซึ่งรวมรูปเคารพทั้งพระพุทธรูป เสาศธรรมจักร และสถูปจำลอง ซึ่งเป็นคติแบบพระพุทธศาสนาเถรวาท และพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นรูปเคารพ ในคติแบบมหายาน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-15 เป็นช่วงที่พระพุทธศาสนา มหายานเจริญสูงสุด การผสมผสานคติความเชื่อทั้ง 2 รูปแบบนี้ เป็นลักษณะเด่นของคติความเชื่อของเมืองโบราณศรีเทพ

สรุปได้ว่า อิทธิพลของพระพุทธศาสนาปรากฏในอาณาจักรทวารวดี ทั้ง 3 แห่ง คือ ในเมืองโบราณอู่ทอง ในพุทธศตวรรษที่ 8-10 ได้พบหลักฐานทางด้านโบราณคดี คือประติมากรรมดินเผา รูปพุทธรูปสาวก 3 องค์คือบาตรห่มจีวรห่มคลุมตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี และประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพุทธรูปนาคปรกที่ประทับ

นั่งขัดพระบาทหลวม ๆ ตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี ในเมืองโบราณนครปฐม ได้พบธรรมจักรเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าที่พบในแหล่งอื่น ๆ ราวพุทธศตวรรษที่ 12 และได้พบพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทแบบยุโรป พบที่วัดพระเมรุ เมืองนครปฐม เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่สลักจากหิน ซึ่งแสดงลักษณะเฉพาะของศิลปะทวารวดีอย่างแท้จริง เนื่องจากพบอยู่ในวัฒนธรรมทวารวดีเท่านั้น ในระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-15 ส่วนเมืองโบราณศรีเทพ เคยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายาน ได้มีการค้นพบธรรมจักรขนาดใหญ่ ซึ่งจารึกภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ได้มีการค้นพบรูปปั้นพระอมิตาภพุทธเจ้า ที่เขาค้างนอก รูปเคารพทั้งพระพุทธรูป เสาธรรมจักร และสถูปจำลอง ซึ่งเป็นคติแบบพระพุทธศาสนาเถรวาท และพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นรูปเคารพ ในคติแบบมหายาน พบที่ถ้ำบดยอดเขาอมรัตน

บทสรุป

เมืองโบราณในสมัยทวารวดีเท่าที่พบแล้ว มีจำนวนประมาณ 107 เมืองในทุกภูมิภาคของประเทศไทย แต่เมืองที่เชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี มี 3 แห่ง คือ เมืองโบราณอู่ทองน่าจะมียุคแรกเป็นศูนย์กลางและเมืองท่าสำคัญในยุคแรก ในราวพุทธศตวรรษที่ 9-13 เมืองโบราณนครปฐมเป็นศูนย์กลางและเมืองท่าสำคัญของอาณาจักรทวารวดีในยุคหลัง คือราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ส่วนเมืองโบราณศรีเทพน่าจะมีความเป็นไปได้ในการเป็นราชธานีของทวารวดี เพราะคำว่า “ทวารวดี” ได้ชื่อจาก “ทวารกา” เมืองที่สถาปนาโดยพระกฤษณะในอินเดีย และไม่มีการค้นพบเหรียญเงินที่มีจารึกว่า “ศรีทวารวดี ศุวรูปุณยะ” อีกด้วย

ในประเด็นระบบกษัตริย์ พบว่า ที่เมืองโบราณอู่ทอง มีกษัตริย์ คือ พระเจ้าหรรษะวรมัน เข้ามาเกี่ยวข้องเป็นพระนามของกษัตริย์ทวารวดีพระองค์แรกที่รู้จัก ซึ่งได้จากหลักฐานที่สำคัญคือ จารึกบนแผ่นทองแดงอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ส่วนที่เมืองโบราณศรีเทพ มีกษัตริย์ที่ปกครองคือพระเจ้าปฤถิวินทรวรมัน ส่วนเมืองโบราณนครปฐม ไม่พบพระนามกษัตริย์ที่ได้ปกครองแต่อย่างใด

คนในอาณาจักรทวารวดีมีความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาณ โดยมีการค้นพบตุ๊กตาดินเผาประเภทตุ๊กตาเสียดบาลจำนวนมาก มีทั้งที่เป็นเพศชายและเพศหญิง ซึ่งส่วนศีรษะจะขาดหายไป ในกลุ่มตุ๊กตาเสียดบาลนี้รูปแบบที่พบมากคือประติมากรรมดินเผารูปคนงูสิง เป็นเคล็ดว่าตุ๊กตาไร้เศรษ์แทนไปแล้ว คนจะได้ไม่เป็นอะไรนั่นเอง

ในเขตเมืองโบราณอู่ทอง ได้พบประติมากรรมส่วนใหญ่เป็นศิวลึงค์ทั้ง 3 แบบ จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่าเป็นศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกาย ในเขตเมืองโบราณนครปฐม มีการพบหลักฐานศิลปกรรมของศาสนาพราหมณ์ เช่น รูปเคารพพระนารายณ์สวมหมวกทรงกระบอก ศิวลึงค์ เป็นต้น ทำให้แสดงให้เห็นว่า มีกลุ่มคนที่น่าเชื่อถือศาสนาพราหมณ์ทั้งที่เป็นไศวนิกายและไวษณพนิกายอาศัยอยู่ ในเขตเมืองโบราณศรีเทพ ได้มีการค้นพบประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์อีกเป็นจำนวนมาก ได้แก่ พระนารายณ์สี่กรสวมหมวกทรงกระบอก พระกฤษณะยกภูเขาโควรรณะ ซึ่งเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ และพระสุริยเทพ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า มีชุมชนชาวอินเดียที่น่าเชื่อถือศาสนาพราหมณ์ ไวษณพนิกาย ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเมืองโบราณศรีเทพ

อิทธิพลของพระพุทธศาสนาปรากฏในอาณาจักรทวารวดี ทั้ง 3 แห่ง คือ ในเมืองโบราณอู่ทอง ในพุทธศตวรรษที่ 8-10 ได้พบหลักฐานทางด้านโบราณคดี คือประติมากรรมดินเผารูปพุทธสาวก 3 องค์ถือบาตร ห่มจีวรห่มคลุมตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี ในเมืองโบราณนครปฐม ได้พบธรรมจักรเป็นจำนวนมาก และได้พบพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทแบบยุโรป พบที่วัดพระเมรุ เมืองนครปฐม เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่สลักจากหิน ซึ่งแสดงลักษณะเฉพาะของศิลปะทวารวดีอย่างแท้จริง เนื่องจากพบอยู่ในวัฒนธรรมทวารวดีเท่านั้น

ในระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-15 ส่วนเมืองโบราณศรีเทพ ได้มีการค้นพบธรรมจักรขนาดใหญ่ ซึ่งจารึกภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ได้มีการค้นพบรูปปั้นพระอมิตาภพุทธเจ้า ที่เขาค้างนอก รูปเคารพทั้งพระพุทธรูปเสาศธรรมจักร และสถูปจำลอง ซึ่งเป็นคติแบบพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท และพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นรูปเคารพ ในคติแบบมหายาน พบที่ถ้ำบนยอดเขามอรัตน์

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2529). จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12-14. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.
- กรมศิลปากร. (2542). พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.
- เชษฐ์ ดิงส์อุบลี. (2558). ศิลปะไทยภายใต้แรงบันดาลใจจากศิลปะอินเดียแบบปาละ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด.
- ธิดา สาระยา, ดร. (2545). “ทวารวดี” : ต้นประวัติศาสตร์. นนทบุรี : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ผาสุก อินทรารุช. (2542). ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศาสตราจารย์ ดร. (2562). ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 (ฉบับปรับปรุงใหม่). นนทบุรี : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- สมศักดิ์ รัตนกุล. (2509). รายงานการสำรวจและขุดแต่งโบราณวัตถุสถาน เมืองเก่าอุทอง. กรมศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี วันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2509.
- สฤณีพงศ์ ชุนทรง. (2559). โบราณคดีเมืองนครปฐม : การศึกษาอดีตของศูนย์กลางแห่งทวารวดี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. คูบัว : ความสัมพันธ์กับชุมชน ทวารวดีในบริเวณใกล้เคียง. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2541.
- <<https://www.matichon.co.th/prachachuen/prachachuen-scoop/news>> (สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2563)